

College voor Examens

GESCHIEDENIS VMBO

Syllabus centraal examen 2014

Juni 2012

© 2012 College voor Examens vwo, havo, vmbo, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord	4
1. Syllabus Geschiedenis en staatsinrichting BB	5
1a. Verdeling examinering CE/SE	5
1b. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE	6
2. Syllabus Geschiedenis en staatsinrichting KB	12
2a. Verdeling examinering CE/SE	12
2b. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE	13
3. Syllabus Geschiedenis en staatsinrichting GT	23
3a. Verdeling examinering CE/SE	23
3b. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE	24

Voorwoord

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma. Het examenprogramma geldt tot nader order.

Het College voor Examens (CvE) geeft in een syllabus, die in beginsel jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan de syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten, bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computereexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

Ten aanzien van de syllabus is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2014. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2015 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld.

Het CvE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs.

In de syllabi 2014 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2013 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2014 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan zo nodig ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cve.nl of aan CvE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Examens,
Drs. H.W. Laan

1. Syllabus Geschiedenis en staatsinrichting BB

1a. Verdeling examinering CE/SE

Tabel:

Verdeling van de examenstof geschiedenis en staatsinrichting BB over centraal examen en schoolexamen

Exameneenheden		B	CE	moet op SE	mag op SE
GS/K/1	Oriëntatie op leren en werken	X		B	
GS/K/2	Basisvaardigheden	X		B	
GS/K/3	Leervaardigheden in het vak geschiedenis en staatsinrichting	X	B	B	
GS/K/4	De koloniale relatie Indonesië - Nederland	X		(B)*	(B)*
GS/K/5	Staatsinrichting van Nederland	X	B		B
GS/K/6	De industriële samenleving in Nederland	X		(B)*	(B)*
GS/K/7	Sociale zekerheid en verzorgingsstaat in Nederland	X		(B)*	(B)*
GS/K/8	Cultureel – mentale ontwikkelingen in Nederland na 1945	X		(B)*	(B)*
GS/K/9	De Koude Oorlog	X		(B)*	(B)*
GS/K/10	Historisch overzicht vanaf 1900	X	B		B

* NB: Het schoolexamen bestaat tenminste uit 2 kerndelen naar keuze van de school, te maken uit: GS/K/4, GS/K/6, GS/K/7, GS/K/8, en GS/K/9

NB: de verantwoording en de voorbeeldexamens kunt u vinden in de syllabus van 2013.

1b. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE

GS/K/3 Leervaardigheden in het vak geschiedenis en staatsinrichting

omschrijvingen:	specificaties:
<p>De kandidaat beheerst een aantal strategische vaardigheden die bijdragen tot de ontwikkeling van het eigen leervermogen.</p> <p>De kandidaat kan</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 verschillende typen historische vragen herkennen 2 bij gegeven historische vragen informatie verwerven 3 verworven of aangereikte informatie verwerken 4 principes en procedures die kenmerkend zijn voor de benaderingswijzen van het vak geschiedenis en staatsinrichting toepassen 	<ol style="list-style-type: none"> 1 in dat verband kan hij/ zij onderscheid maken in beschrijvende, verklarende en waarderende vragen 2 <ul style="list-style-type: none"> - bronnen en bronfragmenten selecteren, lettend op bruikbaarheid - gebruikmaken van verschillende typen historisch bronnenmateriaal, mondeling, schriftelijk, audiovisueel 3 <ul style="list-style-type: none"> - gegevens ordenen en zo nodig bewerken - gegevens beoordelen op bruikbaarheid - gegevens analyseren en een eigen standpunt weergeven en toelichten 4 <ul style="list-style-type: none"> - ordening aanbrenge in historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen: <ul style="list-style-type: none"> - historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen plaatsen in historische perioden en in maatschappijtypen - verschijnselen uit verschillende perioden en samenlevingen vergelijken - in historische processen aspecten van continuïteit en verandering herkennen - op basis van gegeven werk materiaal verklaringen geven voor historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen: <ul style="list-style-type: none"> - de aanleiding herkennen als de meest directe oorzaak - herkennen hoe oorzaken van verschillende aard historische processen beïnvloeden - zich op basis van historische gegevens een beeld vormen van historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen: <ul style="list-style-type: none"> - rekening houdend met de standplaatsgebondenheid van de bronnen - een eigen standpunt over historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen weergeven en toelichten: <ul style="list-style-type: none"> - zich verplaatsen in opvattingen, waarden en motieven van mensen in het verleden, er rekening mee houdend dat zij niet over dezelfde kennis konden beschikken als wij nu - opvattingen, waarden en motieven, waardoor mensen in het verleden werden geleid, vergelijken met die van zichzelf en tijdgenoten

GS/K/5 Staatsinrichting van Nederland

De kandidaat kan

- 1 veranderingen herkennen die voor¹ en vanaf 1848 werden doorgevoerd:
 - rechtsstaat / scheiding tussen de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht
 - in enkele grondrechten:
 - recht van vereniging en vergadering/ vrijheid van onderwijs
 - in de bevoegdheden van staatshoofd, regering:
 - grondwet
 - ministeriële verantwoordelijkheid/ onschendbaarheid van de koning
 - monarchie
 - in de bevoegdheden van parlement/ volksvertegenwoordiging/ Staten Generaal/ Eerste en Tweede Kamer:
 - democratie
 - directe/rechtstreekse verkiezingen op lokaal (gemeenteraad), regionaal (Provinciale staten) en landelijk niveau (Tweede Kamer)
 - indirecte verkiezing Eerste Kamer door de Provinciale Staten
 - controlerende en wetgevende bevoegdheden parlement/ recht van amendement, budget, enquête, initiatief en interpellatie/ verschil Eerste en Tweede Kamer
 - parlementaire democratie
 - formatie/ coalitie/ regeerakkoord
 - de belangrijkste stappen herkennen van wetsvoorstel tot wet:
 - minister, voorstel, Tweede Kamer, Eerste Kamer, handtekeningen
- 2 politieke organisaties van liberalen, socialisten, confessionelen en feministen aan het eind van de 19^e eeuw en het begin van de 20e eeuw en enkele van hun voormannen/ -vrouwen herkennen en herkennen wat deze hebben bijgedragen aan de democratisering van het politieke bestel in Nederland:
 - liberalen/ hogere burgerij/ rol in grondwetsherziening 1848/ Thorbecke/ liberale grondrechten
 - protestanten/ Anti-Revolutionaire Partij/ ARP/ A. Kuyper/ christelijk denken in wetgeving
 - socialisten/ Sociaal Democratische Arbeiders Partij/ SDAP/ P.J. Troelstra/ arbeiders/ socialistische maatschappij/ verbetering sociaal-economische positie arbeiders
 - rooms-katholieken/ Rooms-Katholieke Staatspartij/ RKSP/ H. Schaepman/ emancipatie
 - feministen/ Vereniging voor Vrouwenkiesrecht/ Aletta Jacobs
- 5
 - gelijkstelling van burgers voor de wet, onafhankelijke rechtspraak:
 - rechtsgang strafzaak
 - gebondenheid van rechters en bestuurders aan de wet en bescherming van de burger tegen onrechtmatig handelen van de overheid herkennen als kenmerken van de Nederlandse rechtsstaat:
 - rechtsbijstand
- 6 enkele grondrechten noemen, die in de loop van de 19e en 20e eeuw in de grondwet zijn opgenomen:
 - recht op gelijke behandeling/ kiesrecht/ vrijheid van meningsuiting/ vrijheid van godsdienst/ vrijheid van vereniging, vergadering en betoging/ vrijheid van onderwijs/ recht op onderwijs/ recht op gezondheidszorg/ recht op woongelegenheid
 - nieuw recht:
 - referendum

¹ Om de veranderingen te kunnen herkennen is kennis over hoe de verhouding tussen staatshoofd, kabinet en parlement in de grondwet geregeld was in de jaren voor 1848 nodig.

GS/K/10 Historisch Overzicht vanaf 1900

<p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none">- elementen uit het dagelijkse leven in Nederland (inclusief wonen en werken, cultureel erfgoed en tijdbeeld) uit de 5 perioden van het historisch overzicht herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen- voor alle 5 perioden de staatkundige kaart als behorend tot deze periode herkennen	<ul style="list-style-type: none">- ontwikkelingen/ uitvindingen op het gebied van infrastructuur, techniek, communicatiemiddelen, vervoer e.d.- volkscultuur (kleding, uiterlijk, muziek, taalgebruik, feesten, rituelen, sport, film/ fotografie e.d.)- monumenten/ 'tastbare' herinneringen/ industrieel erfgoed- archieven, musea en bibliotheken- gebouwde omgeving en landschap- staatkundige kaarten
<p><u>2 De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)</u></p> <p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none">- de oorzaken, aanleiding, verloop en afloop van de Eerste Wereldoorlog herkennen- de bondgenootschappen van Centralen en Geallieerden herkennen en noemen- de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen	<p><u>2 De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)</u></p> <ul style="list-style-type: none">- <u>oorzaken</u>:<ul style="list-style-type: none">- militarisme, nationalisme, wapenwedloop- <u>aanleiding</u>:<ul style="list-style-type: none">- moord op kroonprins Frans Ferdinand van Oostenrijk-Hongarije in Sarajevo- <u>verloop</u>:<ul style="list-style-type: none">- aanvankelijk enthousiasme/ vrijwilligers/ loopgravenoorlog in Noord-Frankrijk en België/- de Eerste Wereldoorlog gekenmerkt door:<ul style="list-style-type: none">- 'moderne' wapens en soort oorlogvoering/ omvang en massaliteit/ veel slachtoffers (vooral soldaten)- <u>afloop</u>:<ul style="list-style-type: none">- wapenstilstand, vrede- Centralen:<ul style="list-style-type: none">- Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en het Turkse rijk- Geallieerden:<ul style="list-style-type: none">- Frankrijk, Groot-Brittannië, Rusland (tot 1917) en de Verenigde Staten (vanaf 1917)- neutraliteit/ mobilisatie- schaarste aan goederen/ distributiesysteem met bonkaarten- opvang Belgische vluchtelingen

<p><u>3 Het Interbellum / herstel en crisis (1918-1939)</u></p> <p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - enkele bepalingen van de Vrede van Versailles herkennen en noemen - de gevolgen van de economische crisis voor het vertrouwen in de democratie in Europa en in het bijzonder voor Duitsland herkennen - de belangrijkste ontwikkelingen in Duitsland vanaf de Eerste Wereldoorlog en de opkomst van het nationaal-socialisme herkennen - de volgende persoon herkennen en noemen - de kenmerkende gebeurtenissen, persoon en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen 	<p><u>3 Het Interbellum / herstel en crisis (1918-1939)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - strafbepalingen voor Duitsland: herstelbetalingen, gebiedsafstand - parlementaire democratie/ Republiek van Weimar - 1929: <ul style="list-style-type: none"> - beurskrach op Wallstreet/ wereldwijde economische crisis/ Duitsland extra zwaar getroffen - kenmerken van nationaal-socialisme/ NSDAP/ dictatuur/ Führerprincipe - machtsovername (1933)/ afschaffing parlementaire democratie/ terreur/ totalitair/ censuur/ propaganda/ wapeniging/ gebruik maken van bestaand antisemitisme/ rassenleer/ vervolging van 'niet-arische' bevolkingsgroepen en van politieke tegenstanders/ concentratiekampen - persoon: <ul style="list-style-type: none"> - Hitler (Führer) - crisistijd/ werkloosheid/ stempelen/ werkverschaffingsprojecten/ handhaving neutraliteit - persoon: <ul style="list-style-type: none"> - Colijn
---	--

4 <u>De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)</u>	4 <u>De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)</u>
<p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - de oorzaken, begin, verloop en afloop van de Tweede Wereldoorlog herkennen en noemen - de volgende personen herkennen en noemen - de bondgenootschappen van As-mogendheden en Geallieerden herkennen en noemen - de kenmerkende gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen 	<ul style="list-style-type: none"> - <u>oorzaken:</u> <ul style="list-style-type: none"> - onvrede over armoede, werkloosheid en het Verdrag van Versailles versterken in Duitsland nationalistische gevoelens - <u>begin:</u> <ul style="list-style-type: none"> - inval van Duitsland in Polen - <u>verloop:</u> <ul style="list-style-type: none"> - Blitzkrieg, Groot-Brittannië houdt stand, aanval op de Sovjetunie, oorlog in Azië: Pearl Harbor, keerpunt: slag bij Stalingrad, D-Day - de Tweede Wereldoorlog gekenmerkt door: <ul style="list-style-type: none"> - 'moderne' wapens en soort oorlogvoering/ totale oorlog/ veel slachtoffers/ bombardementen op steden - <u>afloop:</u> <ul style="list-style-type: none"> - Duitse overgave (mei 1945), Japanse overgave na atombommen op Hiroshima en Nagasaki (aug. 1945)/ einde Tweede Wereldoorlog/ ontdekking vernietigingskampen/ massamoorden/ Holocaust - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Churchill, Roosevelt, Stalin - As-mogendheden: <ul style="list-style-type: none"> - Duitsland, Italië en Japan - Geallieerden: <ul style="list-style-type: none"> - Groot-Brittannië, Sovjetunie (vanaf 1941), Verenigde Staten (vanaf 1941) - mobilisatie/ Duitse inval (10 mei 1940)/ bombardement Rotterdam/ capitulatie/ bezetting/ Nederlandse regering en koningshuis in ballingschap/ NSB/ Jodenvervolgning/ Februaristaking/ deportaties (via doorgangskamp Westerbork naar vernietigingskampen zoals Auschwitz)/ verzet/ 'goed en fout'/ landverraders/ gedwongen tewerkstelling/ razzia's/ onderduiken/ persoonsbewijzen/ overleven in bezettingstijd/ distributiesysteem met bonkaarten/ hongerwinter/ bevrijding (5 mei 1945) - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Anne Frank, koningin Wilhelmina - jaarlijkse herdenkingen: <ul style="list-style-type: none"> - 4 mei dodenherdenking, 5 mei Dag van de Vrijheid

<p><u>5 Europa en de wereld (1945-1989)</u></p> <p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - de nieuwe machtsverhoudingen tussen de Verenigde Staten (het Westen/kapitalisme) en de Sovjetunie (het Oostblok/communisme) herkennen - de volgende personen herkennen en noemen - enkele gebeurtenissen uit de Koude Oorlog en het einde van de Koude Oorlog in relatie tot wapenwedloop en hervormingspolitiek herkennen - de volgende personen herkennen en noemen - de Europese en internationale samenwerking herkennen - de kenmerkende gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen 	<p><u>5 Europa en de wereld (1945-1989)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Koude Oorlog/ invloedssferen/ satellietstaten/ IJzeren Gordijn/ blokkade Berlijn/ stichting BRD en DDR/ oprichting NAVO en Warschaupact/ kernwapens als afschrikking - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Kennedy, Stalin en Chroesjtsjov - bouw Berlijnse Muur/ Cubacrisis/ wapenwedloop² - val van de Berlijnse Muur/ ineenstorting Oostblok - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Reagan en Gorbatsjov - Verenigde Naties - EGKS/ (E)EG - economische veranderingen: <ul style="list-style-type: none"> - Marshallplan/ economische groei en welvaartsstijging/ consumptiemaatschappij/ opbouw verzorgingsstaat/ - sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren zestig: <ul style="list-style-type: none"> - gastarbeid(ers)/ jongerencultuur - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Drees, koningin Juliana
<p><u>6 Een nieuwe wereldorde (vanaf 1990)</u></p> <p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - de gevolgen van het einde van de Koude Oorlog en de daardoor gewijzigde machtsverhoudingen herkennen - de voortgaande samenwerking en uitbreiding van de EU herkennen - de kenmerkende gebeurtenissen, persoon en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen 	<p><u>6 Een nieuwe wereldorde (vanaf 1990)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - einde communistisch Oost-Europa/ einde Sovjetunie/ ontstaan van nieuwe staten/ Duitse eenwording - Verenigde Staten enige supermacht - uitbreiding en veranderde rol van de NAVO (bestrijding terrorisme, samenwerking met voormalige tegenstanders uit Oost-Europa) - terrorisme/ 11 september 2001 - Europees Parlement/ vorming EU/ invoering van de euro - economische groei in jaren negentig/ de verzorgingsstaat ter discussie - de Nederlandse rechtsstaat/ individualisering - persoon: <ul style="list-style-type: none"> - koningin Beatrix

² Verwijderd: bewapeningswedloop

2. Syllabus Geschiedenis en staatsinrichting KB

2a. Verdeling examinering CE/SE

Tabel:

Verdeling van de examenstof geschiedenis en staatsinrichting KB over centraal examen en schoolexamen

Exameneenheden		K	CE	moet op SE	mag op SE
GS/K/1	Oriëntatie op leren en werken	X		K	
GS/K/2	Basisvaardigheden	X		K	
GS/K/3	Leervaardigheden in het vak geschiedenis en staatsinrichting	X	K	K	
GS/K/4	De koloniale relatie Indonesië - Nederland	X		(K*)	(K*)
GS/K/5	Staatsinrichting van Nederland	X	K		K
GS/K/6	De industriële samenleving in Nederland	X		(K*)	(K*)
GS/K/7	Sociale zekerheid en verzorgingsstaat in Nederland	X		(K*)	(K*)
GS/K/8	Cultureel - mentale ontwikkelingen in Nederland na 1945	X		(K*)	(K*)
GS/K/9	De Koude Oorlog	X		(K*)	(K*)
GS/K/10	Historisch overzicht vanaf 1900	X	K		K

* NB: Het schoolexamen bestaat tenminste uit **3** kerndelen naar keuze van de school, te maken uit: GS/K/4, GS/K/6, GS/K/7, GS/K/8, en GS/K/9

NB: de verantwoording en de voorbeeldexamens kunt u vinden in de syllabus van 2013.

2b. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE

GS/K/3 Leervaardigheden in het vak geschiedenis en staatsinrichting

omschrijvingen:	specificaties:
<p>De kandidaat beheerst een aantal strategische vaardigheden die bijdragen tot de ontwikkeling van het eigen leervermogen.</p> <p>De kandidaat kan</p> <ol style="list-style-type: none">1 verschillende typen historische vragen herkennen en zo zelfstandig mogelijk formuleren2 bij gegeven of zelf geformuleerde historische vragen informatie verwerven3 verworven of aangereikte informatie verwerken	<ol style="list-style-type: none">1 in dat verband kan hij/ zij onderscheid maken in beschrijvende, verklarende en waarderende vragen2 - bepalen welke (soort) historische informatie nodig is - geschikte informatiebronnen inventariseren - bronnen en bronfragmenten selecteren, lettend op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit - gebruikmaken van verschillende typen historisch bronnenmateriaal, mondeling, schriftelijk, audiovisueel3 - gegevens ordenen en zo nodig bewerken - gegevens beoordelen op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit - gegevens analyseren en een eigen standpunt weergeven en toelichten

<p>4 principes en procedures die kenmerkend zijn voor de benaderingswijzen van het vak geschiedenis en staatsinrichting toepassen</p>	<p>4 - ordening aanbrengen in historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen plaatsen in historische perioden en in maatschappijtypen - verschijnselen uit verschillende perioden en samenlevingen vergelijken - in historische processen aspecten van continuïteit en verandering herkennen - veranderingen onderscheiden naar de snelheid waarmee deze plaatsvinden, van schoksgewijs tot geleidelijk <p>- op basis van gegeven werkmateriaal verklaringen geven voor historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de aanleiding herkennen als de meest directe oorzaak - herkennen hoe oorzaken van verschillende aard historische processen beïnvloeden - directe en indirecte oorzaken onderscheiden - onderscheid maken tussen oorzaken van meer en minder belang - gevolgen die op korte termijn spelen, onderscheiden van gevolgen op lange termijn <p>- zich op basis van historische gegevens een beeld vormen van historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rekening houdend met de standplaatsgebondenheid van de bronnen - rekening houdend met de eigen standplaatsgebondenheid - vaststellen waardoor de standplaatsgebondenheid bepaald werd/ wordt <p>- een eigen standpunt over historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen weergeven en toelichten:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zich verplaatsen in opvattingen, waarden en motieven van mensen in het verleden, er rekening mee houdend dat zij niet over dezelfde kennis konden beschikken als wij nu - opvattingen, waarden en motieven, waardoor mensen in het verleden werden geleid, vergelijken met die van zichzelf en tijdgenoten
---	---

GS/K/5 Staatsinrichting van Nederland

De kandidaat kan

- 1 veranderingen herkennen/ beschrijven die voor³ en vanaf 1848 werden doorgevoerd:
 - rechtsstaat / scheiding tussen de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht
 - in enkele grondrechten:
 - recht van vereniging en vergadering/ vrijheid van onderwijs
 - in de bevoegdheden van staatshoofd, regering:
 - grondwet/ constitutie
 - monarchie versus republiek
 - beperking macht koning/ uitbreiding macht volk (burgerij)
 - ministeriële verantwoordelijkheid/ onschendbaarheid van de koning
 - in de bevoegdheden van parlement/ volksvertegenwoordiging/ Staten Generaal/ Eerste en Tweede Kamer:
 - democratie
 - directe/rechtstreekse verkiezingen op lokaal (gemeenteraad), regionaal (Provinciale staten) en landelijk niveau (Tweede Kamer)/ censuskiezersrecht
 - indirecte verkiezing Eerste Kamer door de Provinciale Staten
 - controlerende en wetgevende bevoegdheden parlement/ recht van amendement, budget, enquête, initiatief en interpellatie/ verschil Eerste en Tweede Kamer
 - parlementaire democratie
 - formatie/ coalitie/ regeerakkoord
 - de belangrijkste stappen herkennen/ beschrijven van wetsvoorstel tot wet:
 - minister, voorstel, Tweede Kamer met rechten, Eerste Kamer met rechten, handtekeningen, publicatie
 - die veranderingen verklaren met verwijzing naar de opvattingen van de liberalen in Nederland en naar de internationale situatie:
 - revoluties in andere Europese landen/ rol van Willem II
- 2 politieke organisaties van liberalen, socialisten, confessionelen en feministen aan het eind van de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw en enkele van hun voormannen/ -vrouwen herkennen en herkennen/ uitleggen wat deze hebben bijgedragen aan de democratisering van het politieke bestel in Nederland:
 - liberalen/ Liberale Unie/ hogere burgerij/ rol in grondwetsherziening 1848/ Thorbecke/ liberale grondrechten
 - protestanten/ Anti-Revolutionaire Partij/ ARP/ A. Kuyper/ kleine luyden/ christelijk denken in wetgeving
 - socialisten/ sociaal-democraten/ Sociaal Democratische Arbeiders Partij/ SDAP/ P.J. Troelstra/ arbeiders/ socialistische maatschappij/ verbetering sociaal-economische positie arbeiders
 - rooms-katholieken/ Rooms-Katholieke Staatspartij/ RKSP/ H. Schaepman/ emancipatie
 - feministen/ Vereniging voor Vrouwenkiesrecht/ Aletta Jacobs/ Wilhelmina Drucker/ Vrije Vrouwenvereniging/ Eerste Feministische Golf
- 3 uitleggen waarom bepaalde groepen in de samenleving aan het eind van de 19e eeuw zich tot liberalisme, socialisme, christelijk politiek denken dan wel feminisme aangetrokken voelden
- 4 beschrijven hoe de toenemende politieke en maatschappelijke participatie van burgerij, protestanten, rooms-katholieken, arbeiders en vrouwen in de tweede helft van de 19e eeuw leidde tot bewustwording van eigen identiteit en tot (verdere) emancipatie van deze groepen:
 - streven naar uitbreiding van kiesrecht/ algemeen kiesrecht/ actief en passief kiesrecht/ van districtenstelsel naar evenredige vertegenwoordiging/ kiesdeler
 - financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs/schoolstrijd/ Pacificatie van 1917
 - ontstaan verzuiling in partijen/ media/ onderwijs/ verenigingsleven/ vakbonden

³ Om de veranderingen te kunnen herkennen is kennis over hoe de verhouding tussen staatshoofd, kabinet en parlement in de grondwet geregeld was in de jaren voor 1848 nodig.

- 5
- gelijkstelling van burgers voor de wet, onafhankelijke rechtspraak:
 - Wetboek van Strafrecht/ rechtsgang strafzaak
 - gebondenheid van rechters en bestuurders aan de wet en bescherming van de burger tegen onrechtmatig handelen van de overheid herkennen als kenmerken van de Nederlandse rechtsstaat:
 - rechtsbijstand/ Nationale Ombudsman
- 6 enkele grondrechten noemen, die in de loop van de 19e en 20e eeuw in de grondwet zijn opgenomen en daarbij onderscheid maken tussen klassieke en sociale grondrechten. Daarbij kunnen aangeven dat bepaalde grondrechten met elkaar op gespannen voet kunnen staan:
- klassieke grondrechten (bescherming tegen de overheid):
 - recht op gelijke behandeling/ kiesrecht/ vrijheid van meningsuiting/ vrijheid van godsdienst/ vrijheid van vereniging, vergadering en betoging/ vrijheid van onderwijs/ vrijheid van drukpers/ recht van petitie
 - sociale grondrechten (bescherming door de overheid):
 - recht op bestaanszekerheid/ recht op onderwijs/ recht op gezondheidszorg/ recht op woongelegenheid/ recht op bewoonbaarheid van het land/ recht op werk/ recht op rechtsbijstand
 - nieuw recht:
 - referendum

GS/K/10 Historisch Overzicht vanaf 1900

<p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - elementen uit het dagelijkse leven in Nederland (inclusief wonen en werken, cultureel erfgoed en tijdbeeld) uit de 6 perioden van het historisch overzicht herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen - voor alle 6 perioden de staatkundige kaart als behorend tot deze perioden herkennen en daarvoor een verklaring geven 	<ul style="list-style-type: none"> - ontwikkelingen/ uitvindingen op het gebied van infrastructuur, techniek, communicatiemiddelen, vervoer e.d. - volkscultuur (kleding, uiterlijk, muziek, taalgebruik, feesten, rituelen, sport, film/ fotografie e.d.) - monumenten/ 'tastbare' herinneringen/ industrieel erfgoed - archieven, musea en bibliotheken - gebouwde omgeving en landschap - staatkundige kaarten
<p>Startpunt 1900:</p> <p>Rond 1900 was er in Europa sprake van een sterke industrialisatie. Veel Europese landen voerden een imperialistische politiek: voor de groeiende industrie moesten grondstoffen en afzetgebieden gevonden worden. Daarnaast begonnen verschillende groepen in de samenleving zich te organiseren. Zij voelden zich achtergesteld en kwamen op voor hun belangen.</p> <p><u>1 Nederland (1900-1914)</u></p> <p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - de kenmerkende gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen 	<p><u>1 Nederland (1900-1914)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - verzuiling: <ul style="list-style-type: none"> - rooms-katholieken en protestanten (confessionelen)/ socialisten (sociaal-democraten) liberalen - emancipatie van arbeiders (vakbonden) en vrouwen (de Eerste Feministische Golf) - Pacificatie: <ul style="list-style-type: none"> - algemeen kiesrecht (actief en passief kiesrecht)/ schoolstrijd - personen: <ul style="list-style-type: none"> Aletta Jacobs, P.J. Troelstra, A. Kuyper

<u>2 De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)</u>	<u>2 De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)</u>
<p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - de oorzaken, aanleiding, verloop en afloop van de Eerste Wereldoorlog herkennen en beschrijven - de bondgenootschappen van Centralen en Geallieerden herkennen, noemen en beschrijven - de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen 	<ul style="list-style-type: none"> - <u>oorzaken</u>: <ul style="list-style-type: none"> - militarisme, nationalisme, kolonialisme, industrialisatie, moderne (wapen)technieken, wapenwedloop, bondgenootschappen, vijandbeelden - <u>aanleiding</u>: <ul style="list-style-type: none"> - moord op kroonprins Frans Ferdinand van Oostenrijk-Hongarije in Sarajevo - <u>verloop</u>: <ul style="list-style-type: none"> - aanvankelijk enthousiasme/ vrijwilligers/ aanvalsplan Duitsland/ loopgravenoorlog in Noord-Frankrijk en België - de Eerste Wereldoorlog gekenmerkt door: <ul style="list-style-type: none"> - 'moderne' wapens en soort oorlogvoering/ omvang en massaliteit/ veel slachtoffers (vooral soldaten)/ propaganda/ censuur/ totale oorlog/ gevolgen voor het dagelijks leven - <u>afloop</u>: <ul style="list-style-type: none"> - wapenstilstand, vrede - Centralen: Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en het Turkse Rijk - Geallieerden: Frankrijk, Groot-Brittannië, Rusland (tot 1917: uitbreken Russische communistische Revolutie) en de Verenigde Staten (vanaf 1917: duikbotenoorlog) - neutraliteit/ mobilisatie - handelsbelemmeringen/ schaarste aan goederen/ distributiesysteem met bonkaarten - opvang Belgische vluchtelingen

<p><u>3 Het Interbellum / herstel en crisis (1918-1939)</u></p> <p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - enkele bepalingen van de Vrede van Versailles herkennen en noemen - de gevolgen van de economische crisis voor het vertrouwen in de democratie in Europa en in het bijzonder voor Duitsland herkennen en beschrijven - de belangrijkste ontwikkelingen in Duitsland vanaf de Eerste Wereldoorlog en de opkomst van het nationaal-socialisme, als voorbeeld van extreemrechtse dictatuur, herkennen en beschrijven - de volgende persoon herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen - de kenmerkende gebeurtenissen, persoon en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen 	<p><u>3 Het Interbellum/ herstel en crisis (1918-1939)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - strafbepalingen voor Duitsland: <ul style="list-style-type: none"> - herstelbetalingen, gebiedsafstand, demilitarisatie, ontstaan van nieuwe staten - ontstaan van de Volkenbond - parlementaire democratie/ Republiek van Weimar/ gevolgen Verdrag van Versailles/ inflatie - 1929: <ul style="list-style-type: none"> - beurskrach op Wallstreet/ wereldwijde economische crisis/ Duitsland extra zwaar getroffen - kenmerken van nationaal-socialisme in relatie tot het fascisme in Italië*/ NSDAP/ dictatuur/ Führerprincipe - machtsovername (1933)/ afschaffing parlementaire democratie/ terreur/ gelijkschakeling/ totalitaire staat/ censuur/ propaganda/ indoctrinatie/ Lebensraum/ herbewapening/ gebruik maken van bestaand antisemitisme/ rassenleer/ rassenwetten/ discriminerende maatregelen/ vervolging van 'niet-arische' bevolkingsgroepen en van politieke tegenstanders/ concentratiekampen - persoon: <ul style="list-style-type: none"> - Hitler (Führer) - crisistijd/ werkloosheid/ opkomst NSB/ stempelen/ werkverschaffingsprojecten/ gevolg van de economische crisis voor de democratie/ aanpassingspolitiek/ handhaving neutraliteit - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Colijn/ Mussert <p>* De belangrijkste ontwikkelingen in Italië vanaf de Eerste Wereldoorlog hoeven niet gekend te worden.</p>
---	--

4 De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)	4 De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)
<p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - de oorzaken, begin, verloop en afloop van de Tweede Wereldoorlog herkennen, noemen en beschrijven - de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen - de bondgenootschappen van As-mogendheden en Geallieerden herkennen, noemen en beschrijven - de kenmerkende gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen 	<ul style="list-style-type: none"> - <u>oorzaken:</u> <ul style="list-style-type: none"> - onvrede over armoede, werkloosheid en de bepalingen van het Verdrag van Versailles (wens tot revanche, meer grondgebied, herbewapening) versterken in Duitsland nationalistische gevoelens - <u>begin:</u> <ul style="list-style-type: none"> - inval van Duitsland in Polen - <u>verloop:</u> <ul style="list-style-type: none"> - Blitzkrieg, Groot-Brittannië houdt stand, aanval op de Sovjetunie, oorlog in Azië: Pearl Harbor, keerpunt: slag bij Stalingrad, D-Day/ tweefrontenoorlog - de Tweede Wereldoorlog gekenmerkt door: <ul style="list-style-type: none"> - 'moderne' wapens en soort oorlogvoering/ totale oorlog/ veel slachtoffers (veel meer burgerslachtoffers dan in Eerste Wereldoorlog)/ bombardementen op steden/ propaganda/ censuur - <u>afloop:</u> <ul style="list-style-type: none"> - Duitse overgave (mei 1945), Japanse overgave na atoombommen op Hiroshima en Nagasaki (aug. 1945)/ einde Tweede Wereldoorlog/ ontdekking vernietigingskampen/ massamoorden/ Holocaust - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Churchill, Roosevelt, Stalin - As-mogendheden: <ul style="list-style-type: none"> - Duitsland, Italië en Japan - Geallieerden: <ul style="list-style-type: none"> - Groot-Brittannië, Sovjetunie (vanaf 1941), Verenigde Staten (vanaf 1941) - mobilisatie/ Duitse inval (10 mei 1940) /bombardement op Rotterdam/ capitulatie/ bezetting/ Nederlandse regering en koningshuis in ballingschap/ gelijk-schakeling / NSB/ Jodenvervolging/ Februaristaking/ deportaties (via doorgangskamp Westerbork naar vernietigingskampen zoals Auschwitz)/ collaboratie, aanpassing en verzet/ 'goed en fout'/ landverraders/ censuur/ gedwongen tewerkstelling/ razzia's/ onderduiken/ persoonsbewijzen/ overleven in bezettingstijd/ distributiesysteem met bonkaarten/ hongerwinter/ bevrijding (5 mei 1945) - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Anne Frank, koningin Wilhelmina - jaarlijkse herdenkingen: <ul style="list-style-type: none"> - 4 mei dodenherdenking, 5 mei Dag van de Vrijheid

5 <u>Europa en de wereld (1945-1989)</u>	5 <u>Europa en de wereld (1945-1989)</u>
<p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - de nieuwe machtsverhoudingen als gevolg van de Tweede Wereldoorlog herkennen en beschrijven - de nieuwe machtsverhoudingen tussen de Verenigde Staten (het Westen/kapitalisme) en de Sovjetunie (het Oostblok/communisme) herkennen en beschrijven - de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen - enkele gebeurtenissen uit de Koude Oorlog en het einde van de Koude Oorlog in relatie tot wapenwedloop en hervormingspolitiek herkennen en beschrijven - de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen - de Europese en internationale samenwerking herkennen en beschrijven - de kenmerkende gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen 	<ul style="list-style-type: none"> - Europese mogendheden verzwakt/ dekolonisatie - Koude Oorlog/ invloedssferen/ satellietstaten/ IJzeren Gordijn/ containment/ blokkade Berlijn/ stichting BRD en DDR/ oprichting NAVO en Warschaupact/ ideologische tegenstelling tussen enerzijds kapitalisme en democratie, anderzijds communisme en dictatuur/ kernwapens als afschrikking - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Kennedy, Stalin en Chroesjtsjov - bouw Berlijnse Muur/ Cubacrisis/ wapenwedloop⁴ - glasnost en perestrojka/ val van de Berlijnse Muur/ ineenstorting Oostblok - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Reagan en Gorbatsjov - Verenigde Naties/ Veiligheidsraad (samenstelling, vetorecht) - EGKS / (E)EG - economische veranderingen: <ul style="list-style-type: none"> - Marshallplan/ economische groei en welvaartsstijging/ consumptiemaatschappij/ opbouw verzorgingsstaat/ oliecrisis/ werkloosheid in jaren tachtig - sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren zestig: <ul style="list-style-type: none"> - amerikanisering/ gastarbeid(ers)/ migranten (uit voormalige Nederlandse koloniën)/ jongerencultuur/ ontzuiling/ Tweede Feministische Golf/ kritiek op gezagsdragers - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Drees, koningin Juliana

⁴ Verwijderd: bewapeningswedloop

6 Een nieuwe wereldorde (vanaf 1990)	6 Een nieuwe wereldorde (vanaf 1990)
<p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - de gevolgen van het einde van de Koude Oorlog en de daardoor gewijzigde machtsverhoudingen herkennen en beschrijven - de voortgaande samenwerking en uitbreiding van de EU herkennen en de gevolgen van de globalisering herkennen en beschrijven - de kenmerkende gebeurtenissen, persoon en ontwikkelingen in Nederland in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen 	<ul style="list-style-type: none"> - einde communistisch Oost-Europa/ einde Sovjetunie/ ontstaan van nieuwe staten/ Duitse eenwording - herlevend nationalisme in Europa - Verenigde Staten enige supermacht - uitbreiding en veranderde rol van de NAVO (bestrijding terrorisme, samenwerking met voormalige tegenstanders uit Oost-Europa) - terrorisme/ 11 september 2001 - op Europees niveau⁵: <ul style="list-style-type: none"> - Europees Parlement, Europese Commissie, Raad van Ministers/ vorming EU/ invoering van de euro/ democratische controle/ verschil in opvatting over de mate van Europese eenwording/ Europese grondwet - op wereldniveau: <ul style="list-style-type: none"> - uitbreiding politieke, sociale en economische verbondenheid/ gevolgen voor dagelijks leven - invloed (nieuwe) media - economische groei in jaren negentig/ poldermodel (overlegeconomie)/ de verzorgingsstaat ter discussie/ bezorgdheid over nationale cultuur (identiteit) - de Nederlandse rechtsstaat/ religieuze pluriformiteit/ multiculturele samenleving/ secularisatie/ individualisering - persoon: <ul style="list-style-type: none"> - koningin Beatrix

⁵ Dit is geen inhoudelijke maar een tekstuele toevoeging om de opsomming kloppend te maken.

3. Syllabus Geschiedenis en staatsinrichting GT

3a. Verdeling examinering CE/SE

Tabel:

Verdeling van de examenstof geschiedenis en staatsinrichting GT over centraal examen en schoolexamen

Exameneenheden		GT	CE	moet op SE	mag op SE
GS/K/1	Oriëntatie op leren en werken	X		GT	
GS/K/2	Basisvaardigheden	X		GT	
GS/K/3	Leervaardigheden in het vak geschiedenis en staatsinrichting	X	GT	GT	
GS/K/4	De koloniale relatie Indonesië - Nederland	X		(GT)*	(GT)*
GS/K/5	Staatsinrichting van Nederland	X	GT		GT
GS/K/6	De industriële samenleving in Nederland	X		(GT)*	(GT)*
GS/K/7	Sociale zekerheid en verzorgingsstaat in Nederland	X		(GT)*	(GT)*
GS/K/8	Cultureel - mentale ontwikkelingen in Nederland na 1945	X		(GT)*	(GT)*
GS/K/9	De Koude Oorlog	X		(GT)*	(GT)*
GS/K/10	Historisch overzicht vanaf 1900	X	GT		GT
GS/V/1	Het Indonesisch - Nederlands conflict 1945 - 1949	X			GT
GS/V/2	Nederland en Europa	X			GT
GS/V/3	De verhouding mens - milieu	X			GT
GS/V/4	Ontwikkeling van de gezondheidszorg in Nederland	X			GT
GS/V/5	Verzuiling en ontzuiling in Nederland	X			GT
GS/V/6	Nederland en de Verenigde Staten na de Tweede Wereldoorlog	X			GT
GS/V/7	Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie	X		GT	
GS/V/8	Vaardigheden in samenhang	X	GT		GT
GS/V/9	Verrijksdeel bij historisch overzicht vanaf 1900	X	GT		GT

* NB: Het schoolexamen bestaat tenminste uit 3 kerndelen naar keuze van de school, te maken uit: GS/K/4, GS/K/6, GS/K/7, GS/K/8, en GS/K/9

NB: de verantwoording en de voorbeeldexamens kunt u vinden in de syllabus van 2013.

3b. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE

GS/K/3 Leervaardigheden in het vak geschiedenis en staatsinrichting

omschrijvingen:	specificaties:
<p>De kandidaat beheerst een aantal strategische vaardigheden die bijdragen tot de ontwikkeling van het eigen leervermogen.</p> <p>De kandidaat kan</p> <ol style="list-style-type: none">1 verschillende typen historische vragen herkennen en zo zelfstandig mogelijk formuleren2 bij gegeven of zelf geformuleerde historische vragen informatie verwerven3 verworven of aangereikte informatie verwerken	<ol style="list-style-type: none">1 in dat verband kan hij/ zij onderscheid maken in beschrijvende, verklarende en waarderende vragen2<ul style="list-style-type: none">- bepalen welke (soort) historische informatie nodig is- geschikte informatiebronnen inventariseren- bronnen en bronfragmenten selecteren, lettend op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit- gebruikmaken van verschillende typen historisch bronnenmateriaal, mondeling, schriftelijk, audiovisueel3<ul style="list-style-type: none">- gegevens ordenen en zo nodig bewerken- gegevens beoordelen op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit- gegevens analyseren en een eigen standpunt weergeven en toelichten

<p>4 principes en procedures die kenmerkend zijn voor de benaderingswijzen van het vak geschiedenis en staatsinrichting toepassen</p>	<p>4 - ordening aanbrengen in historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen plaatsen in historische perioden en in maatschappijtypen - verschijnselen uit verschillende perioden en samenlevingen vergelijken - in historische processen aspecten van continuïteit en verandering herkennen - veranderingen onderscheiden naar de snelheid waarmee deze plaatsvinden, van schoksgewijs tot geleidelijk <p>- op basis van gegeven werkmateriaal verklaringen geven voor historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de aanleiding herkennen als de meest directe oorzaak - herkennen hoe oorzaken van verschillende aard historische processen beïnvloeden - directe en indirecte oorzaken onderscheiden - onderscheid maken tussen oorzaken van meer en minder belang - gevolgen die op korte termijn spelen, onderscheiden van gevolgen op lange termijn <p>- zich op basis van historische gegevens een beeld vormen van historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rekening houdend met de standplaatsgebondenheid van de bronnen - rekening houdend met de eigen standplaatsgebondenheid - vaststellen waardoor de standplaatsgebondenheid bepaald werd/ wordt <p>- een eigen standpunt over historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen weergeven en toelichten:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zich verplaatsen in opvattingen, waarden en motieven van mensen in het verleden, er rekening mee houdend dat zij niet over dezelfde kennis konden beschikken als wij nu - opvattingen, waarden en motieven, waardoor mensen in het verleden werden geleid, vergelijken met die van zichzelf en tijdgenoten
---	---

GS/K/5 Staatsinrichting van Nederland

De kandidaat kan

- 1 veranderingen herkennen/ beschrijven die voor⁶ en vanaf 1848 werden doorgevoerd:
 - rechtsstaat / scheiding tussen de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht
 - in enkele grondrechten:
 - recht van vereniging en vergadering/ vrijheid van onderwijs
 - in de bevoegdheden van staatshoofd, regering:
 - grondwet/ constitutie
 - monarchie versus republiek
 - beperking macht koning/ uitbreiding macht volk (burgerij)
 - ministeriële verantwoordelijkheid / onschendbaarheid van de koning
 - in de bevoegdheden van parlement/ volksvertegenwoordiging/ Staten Generaal/ Eerste en Tweede Kamer:
 - democratie
 - rechtstreekse verkiezingen op lokaal (gemeenteraad), regionaal (Provinciale staten) en landelijk niveau (Tweede Kamer)/ censuskiesrecht
 - indirecte verkiezing Eerste Kamer door de Provinciale Staten
 - controlerende en wetgevende bevoegdheden parlement / recht van amendement, budget, enquête, initiatief en interpellatie/ verschil Eerste en Tweede Kamer
 - parlementaire democratie
formatie / coalitie/ regeerakkoord
 - de belangrijkste stappen herkennen/ beschrijven van wetsvoorstel tot wet:
 - minister, voorstel, Tweede Kamer met rechten, Eerste Kamer met rechten, handtekeningen, publicatie
 - die veranderingen verklaren met verwijzing naar de opvattingen van de liberalen in Nederland en naar de internationale situatie:
 - revoluties in andere Europese landen/ rol Willem II
- 2 politieke organisaties van liberalen, socialisten, confessionelen en feministen aan het eind van de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw en enkele van hun voormannen/ -vrouwen herkennen en herkennen/ uitleggen wat deze hebben bijgedragen aan de democratisering van het politieke bestel in Nederland:
 - liberalen/ Liberale Unie/ hogere burgerij/ rol in grondwetsherziening 1848/ Thorbecke/ liberale grondrechten
 - protestanten/ Anti-Revolutionaire Partij/ ARP/ A. Kuiper/ kleine luyden/ christelijk denken in wetgeving
 - socialisten/ sociaal-democraten/ Sociaal Democratische Arbeiders Partij/ SDAP/ P.J. Troelstra/ arbeiders/ socialistische maatschappij/ verbetering sociaal-economische positie arbeiders
 - rooms-katholieken/ Rooms-Katholieke Staatspartij/ RKSP/ H. Schaepman/ emancipatie
 - feministen/ Vereniging voor Vrouwenkiesrecht/ Aletta Jacobs/ Wilhelmina Drucker/ Vrije Vrouwenvereniging/ Eerste Feministische Golf
- 3 uitleggen waarom bepaalde groepen in de samenleving aan het eind van de 19e eeuw zich tot liberalisme, socialisme, christelijk politiek denken dan wel feminisme aangetrokken voelden
- 4 beschrijven hoe de toenemende politieke en maatschappelijke participatie van burgerij, protestanten, rooms-katholieken, arbeiders en vrouwen in de tweede helft van de 19e eeuw leidde tot bewustwording van eigen identiteit en tot (verdere) emancipatie van deze groepen:
 - streven naar uitbreiding van kiesrecht/ algemeen kiesrecht/ actief en passief kiesrecht/ van districtenstelsel naar evenredige vertegenwoordiging/ kiesdeler
 - financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs/ schoolstrijd/ Pacificatie van 1917
 - ontstaan verzuiling in partijen/ media/ onderwijs/ verenigingsleven/ vakbonden

⁶ Om de veranderingen te kunnen herkennen is kennis over hoe de verhouding tussen staatshoofd, kabinet en parlement in de grondwet geregeld was in de jaren voor 1848 nodig.

- 5
- gelijkstelling van burgers voor de wet, onafhankelijke rechtspraak:
 - Wetboek van Strafrecht/ rechtsgang strafzaak
 - gebondenheid van rechters en bestuurders aan de wet en bescherming van de burger tegen onrechtmatig handelen van de overheid herkennen als kenmerken van de Nederlandse rechtsstaat:
 - rechtsbijstand/ Nationale Ombudsman
- 6 enkele grondrechten noemen, die in de loop van de 19e en 20e eeuw in de grondwet zijn opgenomen en daarbij onderscheid maken tussen klassieke en sociale grondrechten. Daarbij kunnen aangeven dat bepaalde grondrechten met elkaar op gespannen voet kunnen staan:
- klassieke grondrechten (bescherming tegen de overheid):
 - recht op gelijke behandeling/ kiesrecht/ vrijheid van meningsuiting/ vrijheid van godsdienst/ vrijheid van vereniging, vergadering en betoging/ vrijheid van onderwijs/ vrijheid van drukpers/ recht van petitie
 - sociale grondrechten (bescherming door de overheid):
 - recht op bestaanszekerheid/ recht op onderwijs/ recht op gezondheidszorg/ recht op woongelegenheid/ recht op bewoonbaarheid van het land/ recht op werk/ recht op rechtsbijstand
 - nieuw recht:
 - referendum

GS/K/10 Historisch Overzicht vanaf 1900

<p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - elementen uit het dagelijkse leven in Nederland (inclusief wonen en werken, cultureel erfgoed en tijdbeeld) uit de 6 perioden van het historisch overzicht herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen - voor alle 6 perioden de staatkundige kaart als behorend tot deze perioden herkennen en daarvoor een verklaring geven 	<ul style="list-style-type: none"> - ontwikkelingen/ uitvindingen op het gebied van infrastructuur, techniek, communicatiemiddelen, vervoer e.d. - volkscultuur (kleding, uiterlijk, muziek, taalgebruik, feesten, rituelen, sport, film/ fotografie e.d.) - monumenten/ 'tastbare' herinneringen/ industrieel erfgoed - archieven, musea en bibliotheken - gebouwde omgeving en landschap - staatkundige kaarten
<p>Startpunt 1900:</p> <p>Rond 1900 was er in Europa sprake van een sterke industrialisatie. Veel Europese landen voerden een imperialistische politiek: voor de groeiende industrie moesten grondstoffen en afzetgebieden gevonden worden. Daarnaast begonnen verschillende groepen in de samenleving zich te organiseren. Zij voelden zich achtergesteld en kwamen op voor hun belangen.</p> <p><u>1 Nederland (1900-1914)</u></p> <p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - de kenmerkende gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen 	<p><u>1 Nederland(1900-1914)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - verzuiling: <ul style="list-style-type: none"> - rooms-katholieken en protestanten (confessionelen)/ socialisten (sociaal-democraten) liberalen - emancipatie van arbeiders (vakbonden) en vrouwen (de Eerste Feministische Golf) - Pacificatie: <ul style="list-style-type: none"> - algemeen kiesrecht (actief en passief kiesrecht)/ schoolstrijd - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Aletta Jacobs, P.J. Troelstra, A. Kuyper

<p><u>2 De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)</u></p> <p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - de oorzaken, aanleiding, verloop en afloop van de Eerste Wereldoorlog herkennen en beschrijven - de bondgenootschappen van Centralen en Geallieerden herkennen, noemen en beschrijven - de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen 	<p><u>2 De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - <u>oorzaken</u>: <ul style="list-style-type: none"> - militarisme, nationalisme, kolonialisme, industrialisatie, moderne (wapen)technieken, wapenwedloop, bondgenootschappen, vijandbeelden - <u>aanleiding</u>: <ul style="list-style-type: none"> - moord op kroonprins Frans Ferdinand van Oostenrijk-Hongarije in Sarajevo - <u>verloop</u>: <ul style="list-style-type: none"> - aanvankelijk enthousiasme/ vrijwilligers/ aanvalsplan Duitsland/ loopgravenoorlog in Noord-Frankrijk en België - de Eerste Wereldoorlog gekenmerkt door: <ul style="list-style-type: none"> - 'moderne' wapens en soort oorlogvoering/ omvang en massaliteit/ veel slachtoffers (vooral soldaten)/ propaganda/ censuur/ totale oorlog/ gevolgen voor het dagelijks leven - <u>afloop</u>: <ul style="list-style-type: none"> - wapenstilstand, vrede - Centralen: <ul style="list-style-type: none"> - Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en het Turkse Rijk - Geallieerden: <ul style="list-style-type: none"> - Frankrijk, Groot-Brittannië, Rusland (tot 1917: uitbreken Russische communistische Revolutie) en de Verenigde Staten (vanaf 1917: duikbotenoorlog) - neutraliteit/ mobilisatie - handelsbelemmeringen/ schaarste aan goederen/ distributiesysteem met bonkaarten - opvang Belgische vluchtelingen
---	--

<p><u>3 Het Interbellum/ herstel en crisis (1918-1939)</u></p> <p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - enkele bepalingen van de Vrede van Versailles herkennen en noemen - de gevolgen van de economische crisis voor het vertrouwen in de democratie in Europa en in het bijzonder voor Duitsland herkennen en beschrijven - de belangrijkste ontwikkelingen in Duitsland vanaf de Eerste Wereldoorlog en de opkomst van het nationaal-socialisme, als voorbeeld van extreemrechtse dictatuur, herkennen en beschrijven - de volgende persoon herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen - de kenmerkende gebeurtenissen, persoon en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen 	<p><u>3 Het Interbellum/ herstel en crisis (1918-1939)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - strafbepalingen voor Duitsland: <ul style="list-style-type: none"> - herstelbetalingen, gebiedsafstand, demilitarisatie, ontstaan van nieuwe staten - ontstaan van de Volkenbond - parlementaire democratie/ Republiek van Weimar/ gevolgen Verdrag van Versailles/ inflatie - 1929: <ul style="list-style-type: none"> - beurskrach op Wallstreet/ wereldwijde economische crisis/ Duitsland extra zwaar getroffen - kenmerken van nationaal-socialisme in relatie tot het fascisme in Italië */ NSDAP/ dictatuur/ Führerprincipe - machtsovername (1933)/ afschaffing parlementaire democratie/ terreur/ gelijkschakeling/ totalitaire staat/ censuur/ propaganda/ indoctrinatie/ Lebensraum/ herbewapening/ gebruik maken van bestaand antisemitisme/ rassenleer/ rassenwetten/ discriminerende maatregelen/ vervolging van 'niet-arische' bevolkingsgroepen en van politieke tegenstanders/ concentratiekampen - persoon: <ul style="list-style-type: none"> - Hitler (Führer) - crisistijd/ werkloosheid/ opkomst NSB/ stempelen/ werkverschaffingsprojecten/ gevolg van de economische crisis voor de democratie/ aanpassingspolitiek/ handhaving neutraliteit - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Colijn/ Mussert <p>* De belangrijkste ontwikkelingen in Italië vanaf de Eerste Wereldoorlog hoeven niet gekend te worden.</p>
--	---

4 De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)	4 De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)
<p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - de oorzaken, begin, verloop en afloop van de Tweede Wereldoorlog herkennen, noemen en beschrijven - de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen - de bondgenootschappen van As-mogendheden en Geallieerden herkennen, noemen en beschrijven - de kenmerkende gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen 	<ul style="list-style-type: none"> - <u>oorzaken</u>: <ul style="list-style-type: none"> - onvrede over armoede, werkloosheid en de bepalingen van het Verdrag van Versailles (wens tot revanche, meer grondgebied, herbewapening) versterken in Duitsland nationalistische gevoelens - <u>begin</u>: <ul style="list-style-type: none"> - inval van Duitsland in Polen - <u>verloop</u>: <ul style="list-style-type: none"> - Blitzkrieg, Groot-Brittannië houdt stand, aanval op de Sovjetunie, oorlog in Azië: Pearl Harbor, keerpunt: slag bij Stalingrad, D-Day/ tweefrontenoorlog - de Tweede Wereldoorlog gekenmerkt door: <ul style="list-style-type: none"> - 'moderne' wapens en soort oorlogvoering/ totale oorlog/ veel slachtoffers (veel meer burgerslachtoffers dan in Eerste Wereldoorlog)/ bombardementen op steden/ propaganda/ censuur - <u>afloop</u>: <ul style="list-style-type: none"> - Duitse overgave (mei 1945), Japanse overgave na atoombommen op Hiroshima en Nagasaki (aug. 1945)/ einde Tweede Wereldoorlog/ ontdekking vernietigingskampen/ massamoorden/ Holocaust - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Churchill, Roosevelt, Stalin - As-mogendheden: <ul style="list-style-type: none"> - Duitsland, Italië en Japan - Geallieerden: <ul style="list-style-type: none"> - Groot-Brittannië, Sovjetunie (vanaf 1941), Verenigde Staten (vanaf 1941) - mobilisatie/ Duitse inval (10 mei 1940)/ bombardement op Rotterdam/ capitulatie /bezetting/ Nederlandse regering en koningshuis in ballingschap/ gelijkschakeling/ NSB/ Jodenvervolging/ Februaristaking/ deportaties (via doorgangskamp Westerbork naar vernietigingskampen zoals Auschwitz)/ collaboratie, aanpassing en verzet/ 'goed en fout'/ landverraders/ censuur/ gedwongen tewerkstelling/ razzia's/ onderduiken/ persoonsbewijzen/ overleven in bezettingstijd/ distributiesysteem met bonkaarten/ hongerwinter/ bevrijding (5 mei 1945) - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Anne Frank, koningin Wilhelmina - jaarlijkse herdenkingen: <ul style="list-style-type: none"> - 4 mei dodenherdenking, 5 mei Dag van de Vrijheid

5 Europa en de wereld (1945-1989)	5 Europa en de wereld (1945-1989)
<p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - de nieuwe machtsverhoudingen als gevolg van de Tweede Wereldoorlog herkennen en beschrijven - de nieuwe machtsverhoudingen tussen de Verenigde Staten (het Westen/kapitalisme) en de Sovjetunie (het Oostblok/communisme) herkennen en beschrijven - de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen - enkele gebeurtenissen uit de Koude Oorlog en het einde van de Koude Oorlog in relatie tot wapenwedloop en hervormingspolitiek herkennen en beschrijven - de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen - de Europese en internationale samenwerking herkennen en beschrijven - de kenmerkende gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen 	<ul style="list-style-type: none"> - Europese mogendheden verzwakt/ dekolonisatie - Koude Oorlog/ invloedssferen/ satellietstaten/ IJzeren Gordijn/ containment/ blokkade Berlijn/ stichting BRD en DDR/ oprichting NAVO en Warschaupact/ ideologische tegenstelling tussen enerzijds kapitalisme en democratie, anderzijds communisme en dictatuur/ kernwapens als afschrikking - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Kennedy, Stalin en Chroesjtsjov - bouw Berlijnse Muur/ Cubacrisis/ wapenwedloop⁷ - glasnost en perestrojka/ val van de Berlijnse Muur/ ineenstorting Oostblok - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Reagan en Gorbatsjov - Verenigde Naties/ Veiligheidsraad (samenstelling, vetorecht) - EGKS/ (E)EG - economische veranderingen: <ul style="list-style-type: none"> - Marshallplan/ economische groei en welvaartsstijging/ consumptiemaatschappij/ opbouw verzorgingsstaat/ oliecrisis/ werkloosheid in jaren tachtig - sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren zestig: <ul style="list-style-type: none"> - amerikanisering/ gastarbeid(ers)/ migranten (uit voormalige Nederlandse koloniën)/ jongerencultuur/ ontzuiling/ Tweede Feministische Golf/ kritiek op gezagsdragers - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Drees, koningin Juliana

⁷ Verwijderd: bewapeningswedloop

<p><u>6 Een nieuwe wereldorde (vanaf 1990)</u></p> <p>De kandidaat kan</p> <ul style="list-style-type: none"> - de gevolgen van het einde van de Koude Oorlog en de daardoor gewijzigde machtsverhoudingen herkennen en beschrijven - de voortgaande samenwerking en uitbreiding van de EU herkennen en de gevolgen van de globalisering herkennen en beschrijven - de kenmerkende gebeurtenissen, persoon en ontwikkelingen in Nederland in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen 	<p><u>6 Een nieuwe wereldorde (vanaf 1990)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - einde communistisch Oost-Europa/ einde Sovjetunie/ ontstaan van nieuwe staten/ Duitse eenwording - herlevend nationalisme in Europa - Verenigde Staten enige supermacht - uitbreiding en veranderde rol van de NAVO (bestrijding terrorisme, samenwerking met voormalige tegenstanders uit Oost-Europa) - terrorisme/ 11 september 2001 - op Europees niveau⁸: <ul style="list-style-type: none"> - Europees Parlement, Europese Commissie, Raad van Ministers/ vorming EU/ invoering van de euro/ democratische controle/ verschil in opvatting over de mate van Europese eenwording/ Europese grondwet - op wereldniveau: <ul style="list-style-type: none"> - uitbreiding politieke, sociale en economische verbondenheid/ gevolgen voor dagelijks leven - invloed (nieuwe) media - economische groei in jaren negentig/ poldermodel (overlegeconomie)/ de verzorgingsstaat ter discussie/ bezorgdheid over nationale cultuur (identiteit) - de Nederlandse rechtsstaat/ religieuze pluriformiteit/ multiculturele samenleving/ secularisatie/ individualisering - persoon: <ul style="list-style-type: none"> - koningin Beatrix
---	---

GS/V/8 Vaardigheden in samenhang

De kandidaat kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.

⁸ Dit is geen inhoudelijke maar een tekstuele toevoeging om de opsomming kloppend te maken.

GS/V/9 Historisch Overzicht vanaf 1900

<p>De kandidaat kan</p> <p>A</p> <ul style="list-style-type: none"> - de opkomst en de gevolgen van het communisme in de Sovjetunie, als voorbeeld van extreemlinkse dictatuur, herkennen en beschrijven - de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen <p>B</p> <ul style="list-style-type: none"> - de gevolgen van het nationalisme in Indonesië, als voorbeeld van nationalisme, herkennen en beschrijven - de volgende persoon herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen <p>C</p> <ul style="list-style-type: none"> - het ontstaan en de gevolgen van de brandhaard Israël/ Palestina herkennen en beschrijven - de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen 	<p>van de Russische Revolutie tot de Duitse inval in de Sovjetunie (1917 - 1941):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Russische Revolutie/ communisme/ rol communistische partij in de Sovjetunie (USSR)/ planeconomie (vijfjarenplan)/ collectivisatie/ kenmerken van stalinisme: vervolging van tegenstanders, geheime politie, terreur, totalitair, indoctrinatie, censuur, showprocessen, strafkampen, zuiveringen, persoonsverheerlijking, propaganda - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Lenin en Stalin <p>van de Japanse bezetting tot de onafhankelijkheid van Indonesië (1942 - 1949):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Japanse bezetting/ houding Japan en nationalisten ten opzichte van elkaar en van Nederland(ers) tijdens Tweede Wereldoorlog/ uitroepen van Indonesische onafhankelijkheid na afloop van Tweede Wereldoorlog/ herstel Nederlands gezag in Indonesië / verschillen in toekomstvisie van de Nederlandse regering (Verenigde Staten van Indonesië als federale staat in een unie met Nederland) en van de Indonesische nationalisten (Republiek Indonesië als onafhankelijke eenheidsstaat)/ het Indonesisch-Nederlands conflict 1945-1949/ nationalistische beweging en vrijheidsstrijd/ politionele acties/ aanwezigheid Nederlandse dienstplichtige militairen/ rol van de VN en de VS/ soevereiniteitsoverdracht - persoon: <ul style="list-style-type: none"> - Soekarno <p>van het einde van de Tweede Wereldoorlog tot het eerste vredesakkoord (1945 - 1979):</p> <ul style="list-style-type: none"> - het ontstaan van het probleem/ wederzijdse aanspraken op gebied, diaspora, zionisme, doorwerking Tweede Wereldoorlog, Arabisch nationalisme, verdelingsplan en rol van VN, stichting staat Israël, oorlogen van 1967 en 1973, PLO, rol van VS, economische invloed, belang van olie, bezette gebieden, vredesakkoord Camp David - personen: <ul style="list-style-type: none"> - Ben Goerion, Sadat, Begin, Carter, Arafat
---	--